

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

СТРАТЕГІЧНИЙ РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВ
АГРАРНОЇ СФЕРИ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ:
АНАЛІТИКО-ПРОГНОЗНА ОЦІНКА

Колективна монографія

За загальною редакцією: Савчука В. К.

Київ – 2017

УДК 631.115:001.82(477)

ББК 65.32

С 83

Рекомендовано до друку вченою радою Національного університету біоресурсів і природокористування України (протокол № 12 від 21.06.2017 р.).

Авторський колектив:

д-ри екон. наук: Гудзинський О. Д., Гуцаленко Л. В., Зеліско І. М., Польова О. Л., Савчук В. К., Судомир С. М., Уланчук В. С.

канд. наук: Богданюк О. В., Воляк Л. Р., Жарун О. В., Ільницька Л. В., Кирилюк Д. О., Кирилюк О. Ф., Куць Т. В., Кушніренко О. А., Макаручук О. Г., Марчук У. О., Машкова Т. В., Мискін Ю. І., Мулик Т. О., Скудларські Я.

ст. наук. співробітник: Куць О. І.

асистент: Рябенко Л. М.

аспіранти: Макаренко А. С., Мельничук Я. П.

студенти: Дідківська О. О., Сарабай Н. С.

За загальною редакцією:

Савчук Василь Кирилович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри статистики та економічного аналізу Національного університету біоресурсів і природокористування України

Рецензенти:

Кропивко Михайло Федорович – доктор економічних наук, професор, академік НААН України ННЦ «Інститут аграрної економіки».

Сук Леонід Кіндратович – доктор економічних наук, професор кафедри бухгалтерського обліку і оподаткування Національного університету біоресурсів і природокористування України.

С. 83 Стратегічний розвиток підприємств аграрної сфери економіки України: аналітико-прогнозна оцінка: колективна монографія / За заг. ред. В. К. Савчука, – К.: ЦП «Компринт», – 2017. – 366 с.

ISBN 978-966-929-461-6

У монографії розглянуто теоретико-методологічні засади пізнання сутності та еволюції стратегічного розвитку підприємств аграрної сфери; розвинуті концептуальні підходи до формування системи управління стратегічним розвитком; оцінено стан та тенденції розвитку окремих галузей сільськогосподарського виробництва; систематизовано напрями поліпшення обліково-інформаційного забезпечення управління стратегією розвитку; обґрунтовано основні вектори розвитку підприємств аграрної сфери; розглянуто методи і моделі, використовувані при прогнозуванні розвитку; наведено методіку прогнозу підвищення прибутковості сільськогосподарських підприємств.

Для науковців, викладачів і студентів ВНЗ та фахівців підприємств аграрної сфери.

УДК 631.115:001.82(477)

ББК 65.32

ISBN 978-966-929-461-6

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір і точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних розрахунків та інших відомостей

© Колектив авторів, 2017

© Національний університет біоресурсів і природокористування України, 2017

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1.		
ГЕНЕЗИС ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИХ ЗАСАД СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОЇ СФЕРИ		6
Гудзинський О.Д., Судомир С.М.		
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ СТРАТЕГІЧНИМ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВ		6
Зеліско І.М.		
ЕВОЛЮЦІЯ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ АГРАРНО-ПРОМИСЛОВИХ ФОРМУВАНЬ		19
Куць О.І., Куць Т.В.		
ДЕРЖАВНА АГРАРНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ ЯК БАЗИС СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ГАЛУЗІ		43
Рябенко Л.М.		
АНАЛІТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ДОСЛІДЖЕННЯ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ		55
РОЗДІЛ 2.		
СТАТИСТИЧНА ОЦІНКА РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ		66
Воляк Л.Р.		
СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ РЕЗУЛЬТАТІВ ВИКОРИСТАННЯ ТА ВІДТВОРЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ		66
Кирилюк О.Ф., Кирилюк Д.О., Дідківська О.О.		
РОЗВИТОК РИНКУ ЗЕРНА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ СВІТОВИХ ПРОДОВОЛЬЧИХ РИНКІВ		90
Кирилюк О.Ф., Кирилюк Д.О., Сарабай Н.С.		
ФОРМУВАННЯ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МОЛОЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ		136

РОЗДІЛ 3.
ОБЛІКОВО-ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ДІЯЛЬНІСТЮ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ 198

Ільницька Л. В.
ФОРМУВАННЯ СТРУКТУРИ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО СЕРЕДОВИЩА АГРАРНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА 198

Кушніренко О.А.
ОБЛІКОВО-ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ОПОДАТКУВАННЯМ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ УГІДЬ 206

Макаренко А.С.
ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ ГОТОВОЇ ПРОДУКЦІЇ ЛІСОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ 228

Машкова Т.В.
ОЦІНКА ЯКІСНИХ ПАРАМЕТРІВ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ЦІЛЕЙ ОБЛІКУ 238

Мельничук Я.П.
БЮДЖЕТУВАННЯ ЯК СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ОРГАНІЧНИМ ЗЕМЛЕРОБСТВОМ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ 246

Мискін Ю. І.
АВТОМАТИЗАЦІЯ ОБЛІКОВО-ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА 261

РОЗДІЛ 4.
АНАЛІТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ СТРАТЕГІЧНИХ ВЕКТОРІВ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОЇ СФЕРИ 272

Макарчук О.Г., Скудларскі Я.
НАРОЩУВАННЯ ВИРОБНИЦТВА БІОЕНЕРГЕТИЧНИХ КУЛЬТУР В УКРАЇНІ 272

Мулик Т.О.
РОЗРОБКА ТА ОБҐРУНТУВАННЯ НАПРЯМІВ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОЇ СФЕРИ 283

Польова О.Л.
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ЕНЕРГООЩАДНОГО ВИРОБНИЦТВА МОЛОКА 296

РОЗДІЛ 5.
ПРОГНОЗ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ
ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОЇ СФЕРИ ЕКОНОМІКИ
УКРАЇНИ

Богданюк О.В.
ПРОГНОЗУВАННЯ ПРОДУКТИВНОСТІ САДІВНИЦТВА – ВИЗНАЧАЛЬНОГО ФАКТОРА РЕЗУЛЬТАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ЙОГО РОЗВИТКОМ 307

Гуцаленко Л.В, Марчук У.О.
ОБГРУНТУВАННЯ ПІДВИЩЕННЯ ПРИБУТКОВОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ 3 317
ВИКОРИСТАННЯМ ПРОГНОСТИЧНОЇ ФУНКЦІЇ ОБЛІКУ І КОНТРОЛЮ

Жарун О.В., Уланчук В.С.
ПРОГНОЗ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ НА ОСНОВІ ВИКОРИСТАННЯ МАТЕМАТИЧНИХ МЕТОДІВ ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ 335

Савчук В.К.
МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ І МОДЕЛІ ПРОГНОЗУВАННЯ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ 353

Мулик Т.О.

*кандидат економічних наук, доцент
Вінницький національний аграрний університет*

РОЗРОБКА ТА ОБГРУНТУВАННЯ НАПРЯМІВ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОЇ СФЕРИ

Вступ. Сільське господарство займає важливу роль у розвитку країни. Так, частка доданої вартості сільського господарства у ВВП становить у 2015 р. – 14 % валового внутрішнього продукту. В ньому функціонує 45379 аграрних підприємств різних організаційно-правових форм господарювання, де чисельність найманих працівників становить 491,4 тис. осіб. Сільськогосподарська продукція вироблена всіма категоріями господарств складає 239467,3 млн грн, вироблено продукції на одну особу – 5589,0 грн. Фінансові результати в сільському господарстві становлять 102279,0 млн грн чистого прибутку за 2015 р., з них 88,9 % сільськогосподарських підприємств спрацювали прибутково, 11,1 % – збитково [9].

За таких умов неабиякого значення набуває економічний аналіз, який позитивно впливає на прийняття ефективних та обґрунтованих управлінських рішень в галузі сільського господарства. В системі економічного аналізу важлива роль відводиться аналізу земельних ресурсів, завдяки якому можна оцінити їх склад та структуру, зміну в динаміці та фактори, що зумовили дані зміни, і звичайно, проаналізувати використання земельних ресурсів підприємствами аграрної сфери, для стратегічного розвитку аграрного сектора та країни в цілому. На жаль на сьогодні не вирішено проблему забезпечення раціонального та екологічнобезпечного землекористування. Останнім часом значно зменшилась кількість внесення мінеральних та органічних добрив, що негативно впливає на якість ґрунтів, а зрештою, на ефективність господарювання аграрних формувань.

Ефективності використання земельних ресурсів, їх показникам та аналізу приділяли увагу такі вчені як В. Андрійчук [1], В. Горлачук, В. Мертенс [6], Л. Павловська, Н. Кусик [5], С. Федоров, А. Клименко [3], С. Дем'яненко, В. Трегобчук [10], П. Саблук, О. Гаража [2], В. Савчук [8], І. Козубенко [4], Н. Паляничко [7], В. Уланчук [12] та інші. У їх працях ґрунтовно досліджено сутність ефективності використання земельних ресурсів, показники, що її характеризують, порядок їх визначення тощо. Проте більш детального дослідження та узагальнення потребує аналіз ефективності землекористування та напрямки її підвищення.

Земельні ресурси – основа життєдіяльності людини. Земельні ресурси є важливою частиною природних ресурсів, основним засобом виробництва в сільському господарстві, а також просторовою базою для розміщення підприємств усіх галузей національного господарства. У сільському господарстві земля виступає як предметом, так і засобом праці.

Для українського народу земля завжди мала величезну цінність. Про значення землі говорить і те, що вона не є продуктом людської праці, а створена природою, і тому за бажанням людини не можна збільшити її запаси. Саме тому в Конституції України (ст. 14), Земельному кодексі України (ст. 1), Цивільному кодексі України (ст. 373) йдеться про те, що земля є основним національним багатством і перебуває під особливою охороною держави.

За обсягом придатних для сільськогосподарського виробництва земельних ресурсів Україна – одна з найбагатших країн світу. На душу населення в Україні припадає 0,9 га сільськогосподарських угідь, в т. ч. 0,7 га ріллі. За європейськими мірками показники землезабезпечення в Україні досить великі. Незважаючи на значні ресурси, раціональне використання землі – одне з найважливіших національних завдань. Проблема й у тому, що в Україні дуже високий рівень залучення земель у сільськогосподарський оборот: сільськогосподарське освоєння території – 70,8 %, розораність с.-г. угідь – 78 % або 56 % території. Структура земельного фонду України станом на 01.01.2016 р. подана на рис. 1.

Рис. 1. Земельний фонд України станом на 01.01.2016 р.

Джерело: [11]

Як бачимо, сільськогосподарські угіддя в Україні займають найбільшу

площу. В табл. 1 наведена площа сільськогосподарських угідь за категоріями землевласників та землекористувачів. Дані таблиці свідчать, що площа землекористування сільськогосподарських підприємств на початок 2016 р. зросла порівняно із 2010 р. на 157,3 тис. га., натомість площа землекористування громадян – зменшилась на 191,9 тис. га.

Таблиця 1

Площа сільськогосподарських угідь за категоріями землевласників та землекористувачів, тис. га

Землевласники та землекористувачі	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	Відхилення (+,-)
<i>Сільськогосподарські підприємства</i>	20589,6	20499,3	20665,5	20437,2	20548,9	20746,9	157,3
у тому числі							
державні	1022	1010,3	963,1	958,8	943,6	937	-85
недержавні	19567,6	19489	19702,4	19478,4	19605,3	19809,9	242,3
<i>Громадяни</i>	15898,3	15984	15815,1	15958,2	15868,7	15706,4	-191,9
у тому числі							
особисті селянські господарства	4942,5	4984,3	5032,3	5040,4	5045,5	5056,4	113,9
товарне виробництво	9412,3	9471,9	9281,2	9504,3	9424,6	9286,7	-125,6
колективні та індивідуальні сади	183,8	184,6	186,8	187,6	187,7	188,1	4,3
колективні та індивідуальні городи	189,7	184,7	183,8	177,6	175,4	174,1	-15,6
ділянки для сінокосіння та випасу худоби	1162,4	1150,6	1122,7	1040,3	1027,2	993,2	-169,2

Джерело: Побудовано автором на основі [9]

Не дивлячись на це, на жаль, на сьогодні складається ситуація, коли сучасні способи використання земельних ресурсів в Україні не відповідають вимогам ефективного землекористування. Негативні наслідки призводять до посилення деградаційних процесів (водна, вітрова ерозія); втрати родючості ґрунту (зменшення вмісту гумусу, ущільнення ґрунтів, порушення балансу біогенних елементів, вторинні геохімічні аномалії тощо) та збіднення біорізноманіття і як наслідок, до зниження продуктивності земель. На сьогодні порушено екологічно допустиме співвідношення площ орних земель, природних кормових угідь, лісових насаджень, що негативно впливає на стійкість агроландшафтів [7].

Дієвим інструментом забезпечення та підвищення ефективності управління використанням земельних ресурсів може стати їх економічний

аналіз. Водночас організаційний та методологічний рівень його проведення на сьогоднішній день є низьким, зокрема:

- аналіз використання земельних угідь і виробництва продукції землеробства в господарствах усіх форм власності ведеться за даними річної бухгалтерської і статистичної звітності. Орієнтація в аналітичній діяльності за матеріалами такої звітності не сприяє його ефективності, адже це унеможливорює вплив на результати діяльності;

- аналіз використання земельних угідь носить узагальнюючий характер, ведеться без врахування економічних і якісних характеристик [бонітету] ґрунтів;

- відсутні методики аналізу ефективності використання земельних угідь у новостворених формах господарств, існуючі (для великих господарств) для цієї мети не придатні;

- не здійснюється перспективний аналіз трансформації земельних угідь, рівня їх родючості з метою визначення стратегії сільськогосподарських підприємств на всіх рівнях управління і вибору найоптимальніших шляхів для забезпечення необхідного обсягу виробництва та якості рослинницької продукції;

- не проводиться оперативний аналіз витрачання енергетичних, матеріальних і трудових затрат на виробництво продукції рільництва;

- недостатній рівень використання прогресивних експрес-методів і комп'ютерної техніки при оцінці ефективності використання земельних ресурсів і виробництва сільськогосподарської продукції.

Слід відзначити, що в економічній літературі є різні терміни щодо оцінки використання земельних ресурсів. Можна зустріти такі поняття як: «ефективне використання земельних ресурсів», «ефективне використання земель», «ефективне землекористування», «продуктивне землекористування», «раціональне землекористування» тощо. Однозначно, всі вони означають позитивний результат, тобто досягнення максимального ефекту за мінімальних затрат ресурсів.

Зокрема, ефективність використання земельних ресурсів та ефективне використання земельних ресурсів поняття нетотожні, але в їх основі лежить поняття раціональності. Так, В. Трегобчук вважає, що сутність раціонального використання сільськогосподарських угідь полягає в отриманні високих сталих урожаїв сільськогосподарських культур за умов мінімізації затрат на одиницю продукції, збереження та примноження продуктивної сили землі як аграрного ресурсу, її охорони і захисту як складника довкілля, відтворення корисних властивостей ґрунтового покриву [10].

В. Мертенс розуміє під раціональним землекористуванням – максимальне

залучення до господарського обігу всіх земель та їх ефективне використання за основним цільовим призначенням, створення найбільш сприятливих умов для високої продуктивності сільськогосподарських угідь та одержання з одиниці земельної площі найбільшої кількості продукції з найменшими витратами праці й коштів [6].

А. Клименко вважає, що ефективне використання сільськогосподарських земель – це виважене, науково обґрунтоване, планове, з урахуванням довгострокових інтересів суспільства використання земель, відповідно до якого отримують максимальну користь з мінімальними витратами [3].

Слід погодитись із думкою В. Уланчука та Л. Альошкіної, які вважають, що ефективне використання земельних ресурсів у сільському господарстві слід розуміти як соціально-економічну категорію, що зображає відносини між людьми в процесі здійснення технологічних виробничих процесів, пов'язаних з виробництвом сільськогосподарської продукції, з метою максимального задоволення потреб населення в харчових продуктах для забезпечення відновлення природної родючості ґрунту, збільшення продуктивного потенціалу земельних ресурсів та їх використання в умовах високого рівня екологічності як цих ресурсів, так і середовища в цілому [12].

Ефективність використання сільськогосподарських угідь певною мірою залежить від рівня дохідності аграрних підприємств, але їх фінансові інтереси не повинні приводити до погіршення властивостей земельних ресурсів як головного засобу виробництва в сільському господарстві [5].

О. П. Гаража вважає, що ефективність встановлює причинно-наслідкові залежності виробництва. При чому надає опис ціни досягнення певного результату, а не йому самому [2].

Отже, проблема ефективного використання земель сільськогосподарського призначення в Україні дедалі більше ускладнюється. Сьогодні це має різні аспекти, головними з яких є економічний, організаційний та екологічний. Рівень використання земель в Україні нині настільки критичний, що подальша деградація потенціалу земельних ресурсів у сільському господарстві може мати катастрофічні наслідки, котрі відповідним чином, безперечно, позначаться на загальному рівні продовольчої безпеки країни, здоров'ї нації. Крім того, на забезпечення ефективності використання земель сільськогосподарського призначення, впливають різні фактори (рис.2).

Для оцінки ефективності економічного управління землями сільськогосподарського призначення І. С. Козубенко та Д. В. Дудник пропонують використовувати методику, засновану на застосуванні результативних показників ефективності й інтенсифікації використання земель сільськогосподарського призначення, які повинні включати в себе: натуральні

показники інтенсифікації, що характеризують вихід продукції на одиницю земельної площі; натуральні показники, що характеризують приріст продукції за певний період на одиницю площі; економічні показники, що характеризують відношення вартості валової продукції з 1 га землі до основних фондів організації; економічні показники, що характеризують собівартість продукції; економічні показники, що характеризують вихід валового і чистого доходу на один га земель сільськогосподарського призначення та ін.; економічні показники, що характеризують відношення виробленої валової продукції на 1 га до витрат на 1 га [4].

Виходячи із цього особливого значення набуває оцінка інтенсивності та ефективності використання земельних ресурсів.

Фактори впливу на забезпечення ефективності використання земель сільськогосподарського призначення

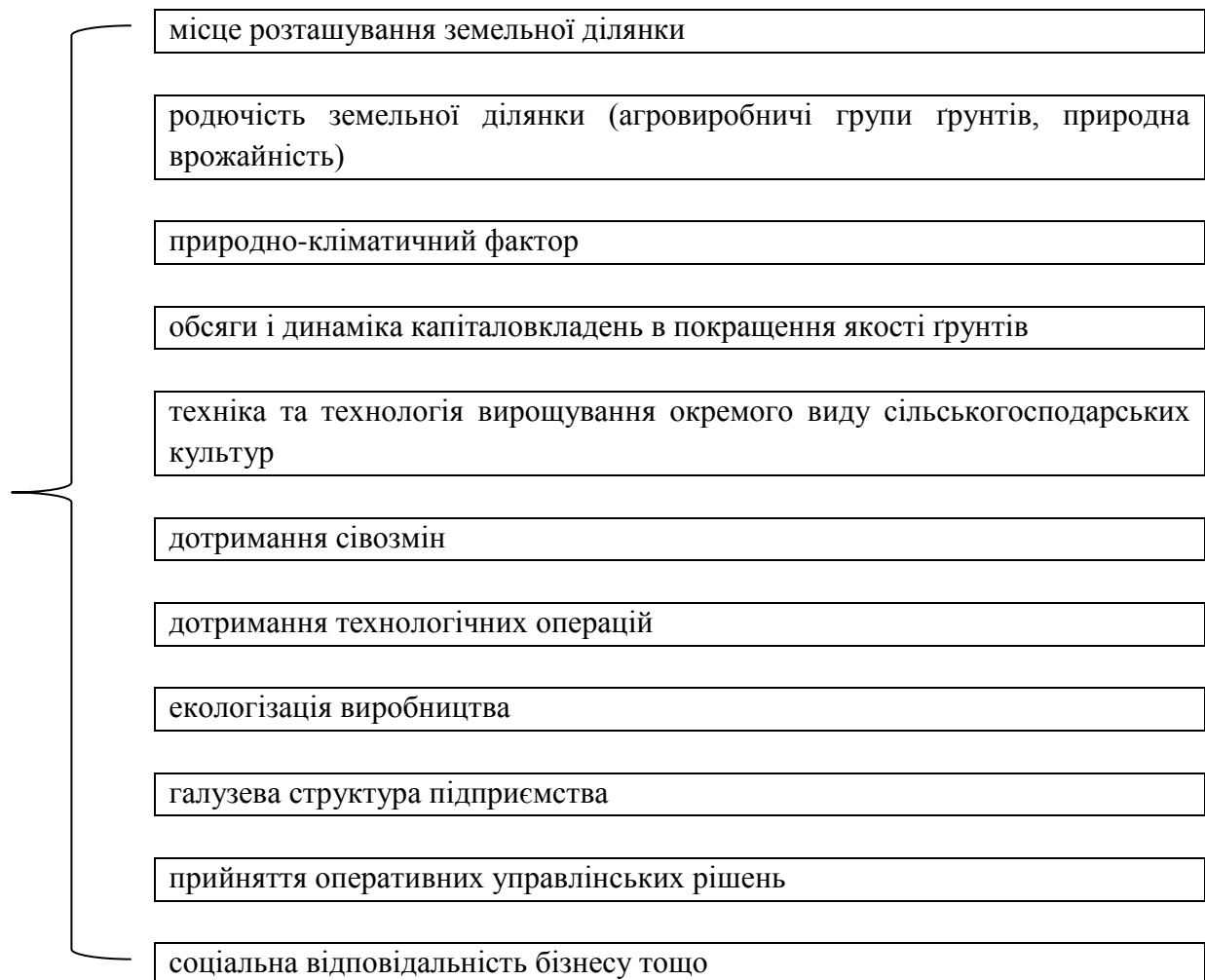

Рис. 2. Перелік факторів, що впливають на забезпечення ефективності використання земель сільськогосподарського призначення

Джерело: Систематизовано автором

Вважаємо, що рівень інтенсивності використання земельних ресурсів доцільно визначати за такими показниками (рис. 3).

Показники для оцінки рівня інтенсивності використання земельних ресурсів

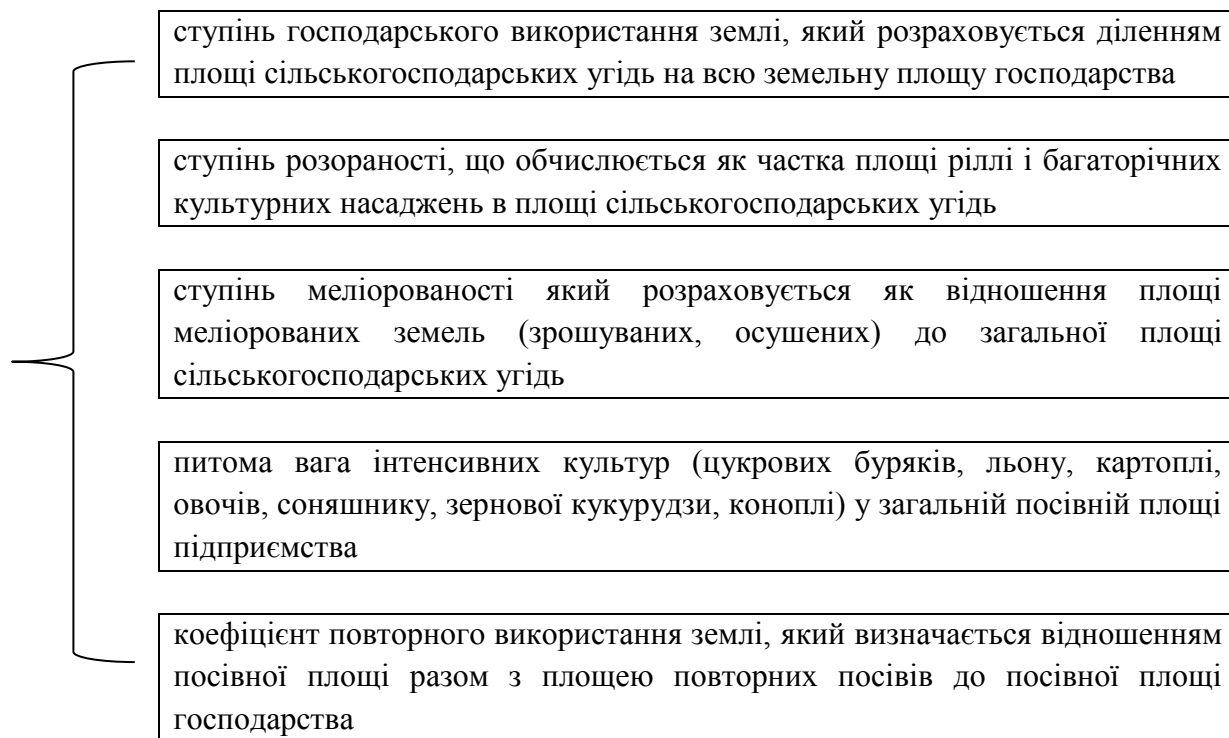

Рис. 3. Показники для оцінки рівня інтенсивності використання земельних ресурсів

Джерело: Побудовано автором на основі [1]

При аналізі й оцінці цих показників (рис. 3) слід пам'ятати, що завдяки трансформації земельних угідь і вдосконаленню їх структури, підвищенню (зниженню) частки ріллі, багаторічних культурних насаджень і меліорованих земель у загальній площі сільськогосподарських угідь, а інтенсивних культур – у структурі посівів, підвищенню коефіцієнта повторного використання землі до оптимальних рівнів можливості підприємства щодо збільшення обсягу виробництва продукції (за інших однакових умов) зростатимуть. Але тут важливо не вийти за раціональні межі кожного з названих показників, оскільки це може призвести до погіршення використання землі, втрати її родючості. Наприклад, надмірне розорювання сільськогосподарських угідь у багатьох господарствах призвело до інтенсивного розвитку вітрової та водної ерозії з усіма відповідними негативними наслідками.

Отже ефективність використання земельних ресурсів відображає

використання природної родючості ґрунту, раціональність структури земельних угідь і структури посівних площ, освоєння сівозмін, віддачу живої і уречевленої праці, ефективність селекції тощо.

Виділяють такі види ефективності використання земельних ресурсів: технологічну, економічну, соціальну, екологічну (табл. 2).

Таблиця 2

Показники, що характеризують ефективність використання земельних ресурсів

Види ефективності	Показники, що досліджуються в ході аналізу
Технологічна	урожайність, вихід окремих видів продукції рослинництва і тваринництва на одиницю площі відповідних угідь (виробництво молока, м'яса всіх видів на 100 га с.-г. угідь; виробництво зерна, свинини на 100 га ріллі), виробництвом кормів (у центнерах кормових одиниць) на 100 га с.-г. угідь.
Економічна	виробництво валової продукції, грошові надходження, прибуток від реалізації с.г. продукції з розрахунку на 100 га с.-г. угідь
Соціальна	рівень оплати парці працівників підприємства; обсяг оплати праці в розрахунку на 1 га с.-г. угідь; плата за оренду земельного паю, її відношення до грошової оцінки угідь; своєчасність розрахунків з орендодавцями.
Екологічна	виробництво екологічно чистої продукції, динаміка вмісту гумусу, шкідливих речовин у ґрунті, недопущення ерозійних процесів, темпи відновлення природної родючості ґрунту тощо.

Джерело: Побудовано автором на основі [1]

При оцінці економічної ефективності розраховують:

– натуральні і вартісні показники (табл.1).

До натуральних показників відносять:

– урожайність сільськогосподарських культур;

– виробництво окремих видів тваринницької продукції на 100 га відповідних земельних угідь (продукцію скотарства і вівчарства розраховують на 100 га сільськогосподарських угідь, свинарства – на ріллю, птахівництва – на площу зернових),

– вихід продукції в кормових одиницях з 1 га окремих угідь;

– щільність поголів'я великої рогатої худоби, з розрахунку на 100 га

сільськогосподарських угідь.

До вартісних показників відносять:

- виробництво валової продукції;
- виробництво товарної продукції (окремо продукції рослинництва, тваринництва);
- чистого доходу в розрахунку на 1 га (на 100 га) сільськогосподарських угідь;
- прибутку в розрахунку на 1 га (на 100 га) сільськогосподарських угідь [1].

Аналіз показників ефективності використання землі доцільно проводити в такій послідовності:

- вивчається їх динаміка;
- виконання плану по їх рівню;
- проводиться міжгосподарський порівняльний аналіз;
- виявляються чинники і резерви підвищення ефективності використання земельних ресурсів.

В процесі оцінки ефективності використання земельних ресурсів та дослідженні показників, що її характеризують, важливо також намітити напрями поліпшення ефективності.

О. П. Гаража вважає, що підвищення ефективності використання сільськогосподарських угідь можливе у разі зацікавленості держави. Вона повинна регулювати земельні відносини зі збереження та поліпшення стану земельних угідь, їх використання за цільовим призначенням, створити умови для впровадження розширеного відтворення та інтенсифікації [2].

Основні напрями підвищення ефективності використання земельних ресурсів. Так, одним з найважливіших важелів підвищення ефективності використання земельних ресурсів є розширене відтворення родючості ґрунту. Науці і практиці відомі засоби швидкої і довготривалої дії на ґрунт. До перших відносяться регулювання вологості ґрунтів, внесення швидкодіючих мінеральних добрив тощо. Довготривале формування ґрунтової родючості включає систематичне збагачення ґрунту органічними добривами, вапнування кислих ґрунтів, меліорацію земель з несприятливими природними властивостями тощо.

При оцінці внесення органічних та мінеральних добрив можна досліджувати показники: всього внесено в поживних речовинах, ц; удобрена площа, га; частка удобреної площі, %; внесено у поживних речовинах на 1 га посівів, кг тощо.

Істотним чинником підвищення продуктивності земель є регулювання

водного режиму: відведення фільтраційних вод у вологі роки і зрошування в посушливу пору. Меліорація – невід'ємний і могутній засіб підвищення стійкості і продуктивності землеробства.

Важливою умовою охорони і раціонального використання землі служить система заходів щодо захисту ґрунту від водної і вітрової ерозії: мінімальна і безвідвальна обробка ґрунту, ґрунтозахисні сівозміни із смуговим розміщенням посівів і пару, тощо.

Один із чинників підвищення продуктивності земель є боротьба з переущільненням ґрунтів. Під впливом важких колісних тракторів, збиральної та транспортної техніки значна частина орних земель має ущільнення, що перевищує оптимальне. У таких умовах коренева система рослин слабо функціонує, в результаті погіршується їх життєдіяльність, підвищується засміченість полів, що призводить до значного недобору урожаю. Ущільнення земель зменшується при використанні легшої техніки, широкозахватних ґрунтообробних машин. Велике значення в боротьбі з переущільненням ґрунту має мінімізація її обробки, тобто скорочення і поєднання операцій при обробці, посівів і догляді за рослинами. Мінімальна обробка ґрунту разом з отриманням природоохоронного ефекту дозволяє добиватися значної економії коштів.

Великий вплив на підвищення продуктивності земель надає боротьба з бур'янами і шкідниками сільськогосподарських культур. За оцінкою фахівців, потенційні втрати урожаю з цієї причини складають до 35 %. Основні способи захисту рослин – біологічні, механічні та хімічні. Перші два – екологічно безпечні. Проте останнім часом все більш очевидним стає схильність у бік застосування хімічних засобів, небезпечних для людини і природи. Їх бажано застосовувати тільки у тих випадках, коли вичерпані альтернативні варіанти, зокрема біологічні методи. Це дозволило б привести в колишній стан біологічну родючість ґрунту, майже повністю зруйноване масованою хімізацією.

Підвищенню ефективності використання земельного фонду багато в чому сприяє вапнування кислих і гіпсування засолених ґрунтів. За розрахунками фахівців, унаслідок несприятливого впливу кислотності ґрунту втрати урожаю щорічно складають близько 10 відсотків.

Подальше підвищення продуктивності угідь тісно пов'язане з кардинальним поліпшенням природних кормових угідь – сінокосів і пасовищ, що займають значну питому вагу в загальній площі сільськогосподарських угідь. Як свідчить досвід передових господарств, інтенсивні форми луківництва, створення багаторічних культурних пасовищ можуть дати не менший ефект, ніж перетворення їх в ріллю.

Підвищенню ефективності використання земель сприяє також

застосування інтенсивних технологій вирощування культур, використання урожайніших районованих сортів, вдосконалення структури посівів, проведення всіх польових робіт в оптимальні терміни, поліпшення організації праці, підвищення кваліфікації працівників, дотримання культури землеробства тощо.

Вплив перерахованих вище чинників на рівень показників ефективності використання землі може бути встановлене експериментальним методом, тобто порівнянням виходу продукції або прибутку з 1 га земельних ділянок, на яких проводився відповідний захід, і ділянок, де він не проводився. Отримана різниця множитья на площу, на якій даний захід не проводився, і результат ділиться на загальну кадастрову площу сільськогосподарських угідь.

Висновки. Отже, ефективність використання земельних ресурсів відображає використання природної родючості ґрунту, раціональність структури земельних угідь і структури посівних площ, освоєння сівозмін, віддачу живої та уречевленої праці, ефективність селекції тощо. Виділяють такі основні види ефективності використання земельних ресурсів: технологічну, економічну, соціальну, екологічну.

Встановлено, що при оцінці економічної ефективності розраховують: натуральні і вартісні показники. До натуральних показників відносять: урожайність сільськогосподарських культур; виробництво окремих видів тваринницької продукції на 100 га відповідних земельних угідь (продукцію скотарства і вівчарства розраховують на 100 га сільськогосподарських угідь, свинарства – на ріллю, птахівництва – на площу зернових), вихід продукції в кормових одиницях з 1 га окремих угідь щільність поголів'я великої рогатої худоби, з розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь. До вартісних показників відносять: виробництво валової продукції; виробництво товарної продукції (окремо продукції рослинництва, тваринництва); чистого доходу в розрахунку на 1 га (на 100 га) сільськогосподарських угідь; прибутку в розрахунку на 1 га (на 100 га) сільськогосподарських угідь.

Досліджено, що на забезпечення ефективності використання земель сільськогосподарського призначення, впливають різні фактори: місце розташування земельної ділянки; родючість земельної ділянки; природно-кліматичні умови; обсяги і динаміка капіталовкладень в покращення якості ґрунтів; техніка та технологія вирощування окремого виду сільськогосподарських культур; дотримання сівозмін; дотримання технологічних операцій; екологізація виробництва; галузева структура підприємства; прийняття оперативних управлінських рішень; соціальна відповідальність бізнесу тощо.

Визначено, що напрями поліпшення ефективності використання

земельних ресурсів наступні: розширене відтворення родючості ґрунту, регулювання водного режиму; система заходів щодо захисту ґрунту від водної і вітрової ерозії; боротьба з переущільненням ґрунтів; боротьба з бур'янами і шкідниками сільськогосподарських культур; вапнування кислих і гіпсування засоленних ґрунтів; поліпшення природних кормових угідь; застосування інтенсивних технологій вирощування культур, використання урожайніших районуваних сортів, вдосконалення структури посівів, проведення всіх польових робіт в оптимальні терміни, поліпшення організації праці, підвищення кваліфікації працівників, дотримання вимог культури землеробства.

Література

1. Андрійчук В. Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу: підручник / В. Г. Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2013. – 779 с.
2. Гаража О. П. Види та показники ефективності використання сільськогосподарських угідь в управлінні земельними ресурсами України / О. П. Гаража // Економіка та суспільство. – 2016. № 3. – с. 52-60.
3. Клименко А. Управління розвитком землекористування у сільському господарстві: дис. канд. екон. наук : спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / А. Клименко. – Полтава, 2012. – 183 с.
4. Козубенко И. С. Экономическое управление землями сельскохозяйственного назначения и методика оценки его эффективности / И. С. Козубенко, Д. В. Дудник // Политематич. сетевой электронный научн. журн. Кубан. гос. аграрн. ун-та. – 2012. – №8 (82). – Режим доступа: <http://ej.kubagro.ru/>
5. Кусик Н. Теоретичні засади ефективного використання земельних ресурсів у сільському господарстві / Н. Кусик, С. Федорова // Сучасні технології управління підприємством та можливості використання інформаційних систем: стан, проблеми, перспективи : матеріали 9 Міжнародної науково-практичної конференції для викладачів, аспірантів та молодих учених (28–29 березня 2014 р.) / за ред. Н. Кусик ; ОНУ ім. І. І. Мечникова. – Одеса : Букаєв В.В., 2014. – С. 177–179.
6. Мертенс В. Економіка сільського господарства / В. Мертенс, В. Мацибора, Л. Жигало та ін. ; за ред. В. Мертенса. – К. : Урожай, 1995. – 288 с.
7. Паляничко Н. І. Аналіз стану та ефективності використання земельних ресурсів в Україні / Н. І. Паляничко // Збалансоване природокористування. – 2016. – № 1. – С. 128-132.

8. Савчук В. К. Економічний аналіз діяльності підприємств і організацій АПК [Текст] : науково-популярна література / В. К. Савчук. – К. : Урожай, 1991. – 224 с.
9. Статистичний збірник «Сільське господарство України» за 2015 рік / Відп. за випуск О. М. Прокопенко. – К.: Державна служба статистики України, 2015.[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
10. Трегобчук В. М. Відтворення та ефективне використання ресурсного потенціалу АПК (теоретичні і практичні аспекти) / В. М. Трегобчук, А. Е. Юзефович, Д. Ф. Крисанов, О. Л. Попова, В. П. Прадун; ред.: В. М. Трегобчук; Ін-т економіки НАН України. – К.: 2003. – 260 с.
11. Україна-2016: сучасний стан земельного фонду в цифрах. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://agravery.com/uk/posts/show/ukraine-2016-sucasnij-stan-zemelного-fondu-v-cifrah>
12. Уланчук В. Шляхи підвищення ефективності використання земельних ресурсів у сільськогосподарських підприємствах регіону / В. Уланчук, Л. Альошкіна // Економка АПК. – 2009. – № 9. – С. 10–15.